

DENISA NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír!* *Ženské hnutí v českých zemích 1945–1955,*

Brno 2011, Matice moravská, 412 s.,
ISBN 978-80-86488-82-0

Badatelský zájem o historii ženského hnutí se u nás dosud soustředil převážně na 19. století, k němuž kromě řady článků vyšlo hned několik knižních publikací, přičemž ještě další knihy byly vydány též k obecnějšímu tématu dějin žen. Překvapivě malému badatelskému zájmu se těší meziválečné období, i když i tato mezera se především zásluhou Jany Burešové v posledním desetiletí začíná vyplňovat. Ve srovnání s těmito dvěma obdobími je historie ženského hnutí v Československu po roce 1945 příslovečným polem neoraným. Už jenom proto je kniha Denisy Nečasové *Buduj vlast – posílíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945–1955* výzkumným počinem nejen potřebným, ale také dlouho očekávaným minimálně badatelskou obcí kolem genderových studií. Vzhledem k tomu, že jde o text vycházející z doktorandské disertace, jedná se o počín kurážný, neboť psát kvalifikační práci na téma, o kterém dosud nikdo nic nepublikoval, můžeme pokládat za hledání snadné cestičky k cíli jen v případě, kdyby autorka usilovala sepsat čistě popisnou práci. Jestliže se autorka snaží zasadit svoji práci jednak do širšího historického kontextu a jednak do současného koncepčního rámce gender history, může se disertační projekt stát projektem titánským. Úkol, který si Nečasová předsevzala, ještě dále ztěžuje skutečnost, že byť se genderová studia u nás začala rozvíjet teprve po listopadovém převratu, domácí badatelky se jen během několika let zařadily do euroamerických odborných diskusí a od té doby soustavně publikují ve vysoce profilovaných publikacích. To znamená, že český odborný diskurz v této disciplíně v sobě již relativně dlouho zcela integrálně zahrnuje nejen koncepční rámce euroamerické historiografie, ale i genderové teorie. Každá socioložka či literární vědkyně zabývající se genderovými studii má relativně široké povědomí o historii ženského hnutí v mezinárodní komparativní perspektivě, stejně jako studující oborů genderových zkoumají rekrutující se z nejrůznějších sociálněvědných disciplín, kteří studují historii ženského hnutí jako součást základního curricula. Aby tedy byla historická práce relevantní i pro čtenářstvo mimo úzký kroužek specializovaných historiků a historiček, musí překročit rámec českých luhů a hájů.

Knihou *Buduj vlast – posílíš mír!* je dokladem, že autorka si všech zmíněných výzev byla vědoma a systematicky se utkala s každou z nich. Nejenže odvedla obrovský kus archivního výzkumu a zpracovala „kilometry“ materiálu z několika archivů, ale udělala také to, co je právě tak obtížné, když se člověk rozhodne

pro dosud „osiřelé“ téma: důkladně se porozhlédla všude kolem – temporálně, geograficky i disciplinárně. Zmapovala publikovaný výzkum k historii ženského hnutí od 19. do poloviny 20. století u nás a částečně i v zahraničí, obeznámila se s úctyhodným počtem domácích děl s genderovou problematikou z literární vědy, sociologie, mediálních studií a dějin umění, načetla genderovou teorii a historiografii jako též obecnou historiografickou i sociologickou literaturu. Jinými slovy, kdyby přístup Nečasové ke zpracování disertačního tématu představoval běžný domácí standard doktorandských projektů, měl by český výzkum místo na evropském výsluní zajištěno.

Autorka si vytyčila úkol „nastínit formální a obsahové proměny organizací žen v českých zemích v letech 1945–1955 s důrazem na jejich postupnou transformaci v éře komunistické vlády“ (s. 375). Kromě úvodu (první kapitola) a závěru (osmá kapitola) rozvrhla tento úkol do šesti kapitol, z nichž prvních pět sleduje chronologický vývoj od počátků ženského hnutí do roku 1955. Úvod poskytuje přehled o dosavadních publikacích k tématu a zasazuje výzkum do kontextu gender history – českého i mezinárodního. Druhá kapitola se věnuje chronologii stěžejních momentů českého ženského hnutí do roku 1945, přičemž je převážně založena na syntéze dosavadních publikací a jen částečně na vlastním výzkumu. Následující čtyři kapitoly drží uniformní strukturu a autorka jimi zavádí periodizaci poválečného ženského hnutí podle zastřešujících ženských organizací: 1945–1948 (Rada československých žen), 1948–1950 (Rada žen), 1950–1952 (Československý svaz žen), 1952–1955 (Výbor československých žen a výbory žen při MNV). Každá kapitola se systematicky zabývá okolnostmi vzniku dané organizace, jejími cíli, členstvem a organizační strukturou, než se obrátí k hodnocení tří oblastí: pracovní činnosti organizace ve srovnání s proklamovanými cíli, působení v mezinárodních ženských organizacích a vztahu ke Komunistické straně Československa včetně působení KSČ na tuto organizaci. Poslední výzkumná kapitola načrtává vytváření obrazů „nové“ socialistické ženy–pracovnice, uvědomělé občanky a matky. Konečně závěr shrnuje hlavní body předcházejících kapitol a též se – opatrně – pouští do syntetizujícího argumentu zejména o nakládání KSČ s ženskými organizacemi.

Chronologický přístup dává vyniknout autorčině klíčovému argumentu, že KSČ, jejímž mocenským zájmům jednak přímo odporovala spolková povaha občanského života a jednak se výslovně obávala autonomního *ženského* hnutí, nejprve centralizovala ženské hnutí, které bylo až do nástupu komunistické moci založené na zájmově orientovaných spolcích, aby je pak nejdříve instrumentalizovala, atomizovala a nakonec zahlušila. Tento oblouk odrážela i terminologie spojená s cíli ženských organizací: od prvorepublikového cíle „dosažení rovnoprávnosti“ pro ženy, k „práci mezi ženami“, tedy k využití žen jako sociální skupi-

ny pro cíle KSČ, případně k využití ženských organizací jako kapacity k zajištění méně populárních úkolů v municipalitách (sběru druhotných surovin, brigádnických hodin a tzv. občanské kontroly). K zásadní proměně ženského hnutí došlo hned v roce 1945, kdy vedle obnovené Rady československých žen vedené Miladou Horákovou vznikla také Národní fronta žen, která se od dosavadního ženského hnutí odlišovala ve dvou zásadních bodech: sdružovala ženy ne podle zájmu, nýbrž podle politické příslušnosti a nedělala si nárok na autonomní působení, ale měla být od začátku podřízená Národní frontě. KSČ považovala Radu československých žen za „odstředivou sílu“ (s. 88), a proto jí různými prostředky znesnadňovala činnost; organizace musela například rok čekat na schválení stanov. Když pak po únorovém puči komunistické členky výboru Rady československých žen požádaly i přes záporný výsledek hlasování celého výboru o členství v akčním výboru Národní fronty, byla Milada Horáková zbavena předsednictví Rady československých žen, na její místo byla dosazená komunistka Anežka Hodinová-Spurná a organizace byla přejmenována na Radu žen. Šlo však o daleko více než jen o změnu názvu: především o ztrátu nezávislosti, a to už jen díky změně financování, jelikož po únoru 1948 byla tato organizace začleněna do státního rozpočtu namísto dosavadního výlučného zdroje příjmů z členských příspěvků a vlastní činnosti. Zákon o zániku spolků pak přetvořil Radu žen ze zastřešující organizace řady spolků v organizaci masovou, jejímiž členkami byly kromě jednotlivých žen (individuální členství) především různé kolektivy žen (tzv. skupinové členství), ale už ne spolky s více méně samostatnou agendou. Z genderového hlediska jde ještě o ten zásadní moment, že „být ženou“ začalo označovat „zájem“: jednotlivé ženy se už nesdružovaly podle občanských zájmů do různých spolků, ale komunistická vláda, která spolky sdružila do masových organizací podle podobnosti zájmů, definovala „bytí ženou“ jako zájem, tedy vlastně esencionalizovala ženství.

Už jen toto naznačuje zásadně antifeministický postoj KSČ. Sama KSČ se od feminismu, v němž spatřovala kontinuitu s předkomunistickým ženským hnutím a považovala jej za „buržoazní“, zásadně distancovala. Dalším indikátorem záměrů KSČ ohledně ženského hnutí je opuštění „rovnoprávnosti“ jako jednoho z cílů Rady žen: rovnoprávnost byla podle KSČ již zajištěna ústavou, nebylo nutné o ni tedy dále usilovat. Ve skutečnosti ale KSČ nikdy nešlo o „práci *pro* ženy“, nýbrž o využití žen k realizaci svých vlastních cílů, tedy především v politické aktivitě žen („práci *mezi* ženami“): šlo jí o podchycení dosud nezorganizovaných žen za účelem ideologického působení a politické kontroly. Právě zhodnocení působení nástupnické organizace Rady žen, Československého svazu žen, jako neúspěšného na poli organizovanosti jednotlivých žen bylo použito jako zdůvodnění pro zrušení Československého svazu žen jako masové organizace a jeho

nahrazení dvěma subjekty v roce 1952: osmdesátičlenným Výborem československých žen, který reprezentoval české „ženské hnutí“ především na mezinárodním fóru, a výbory žen při MNV, které byly zřízeny v podstatě jako pomocná ruka municipalit k zajištění „přepisové“, tzn. méně populární agendy národních výborů, přičemž ani mezi sebou, ani s Výborem československých žen neměly žádné koordinační spojení.

Potud oficiální zdůvodnění k likvidaci celorepublikové ženské organizace. Nečasová však našla dostatek archivních dokumentů, jako například v zápisech ze stranických schůzí, které naznačují, že pravé důvody spočívaly někde jinde. Předně, Československý svaz žen byl kritizován za něco, k čehož realizaci neměl nástroje: měl zvýšit členskou základnu individuálních členek, ale nesměl provádět masové náборы; o každé individuální členství musela žena požádat a muselo projít schvalovacím řízením. To pochopitelně značně snižovalo akceschopnost svazu. Nečasová ale také cituje hned několik příkladů, z nichž je zřejmé, že vedení KSČ jednoduše ženám nedůvěřovalo, nechtělo, aby se ženy zapojovaly do veřejného života jako subjekty, ale ony a jejich organizace měly být KSČ vedeny. Dokonce se vyskytly i výslovné názory obav z masy organizovaných žen (s. 343). Působení a viditelnost Československého svazu žen byla také různými způsoby ve straně marginalizována. Například přes neustálou rétoriku důležitosti „práce mezi ženami“ nebylo toto téma zařazeno do programu X. sjezdu KSČ v roce 1954 a představitelky Československého svazu žen nedostaly prostor ani pro jeden příspěvek (s. 346); v roce 1952 KSČ také kromě několika předních funkcionářek tajila připravovaný zánik svazu až do poslední chvíle. Lze tedy říci, že vedení KSČ ukázalo v případech ženské organizace stejnou tvář, jaká se začíná objevovat i v jiných sférách její činnosti: navenek proklamovalo svou verzi marxismu, egalitářství a pokrokové myšlení, zevnitř však spočívalo na maloburžoazní myšlenkové kultuře, zde konkrétně na patriarchálních předsudcích a mocenské pozici.

Kniha Denisy Nečasové je zkrátka nabitá informacemi a původními zjištěními. Dokonce natolik, že se někdy v jejich záplavě ztrácí nit argumentu a také komparativní perspektiva, se kterou autorka přistoupila ke zmíněné periodizaci ženského hnutí. Zřetelnější komparaci též stojí v cestě ona přísně uniformní struktura klíčových kapitol práce. Ta nutí autorku, aby pojednala o každém bodu více méně stejnoměrně bez ohledu na to, kolik a jak zajímavého materiálu nalezla či jestli se v jednom období objevil ještě nějaký rys, který třeba v těch ostatních vůbec přítomen nebyl a vybočoval by z předsevzaté struktury kapitol. Po dočtení je tak čtenářka obohacena o fakta, která dosud v této oblasti u nás chyběla, ale zároveň je ponechána s otázkou, jaký příběh tu autorka vypráví? Alespoň tato recenzentka by si bývala přála, aby autorka už sama udělala to, co skromně naznačuje jako potenciál své práce v poslední větě závěru: „Svým

ne příliš preferovaným úhlem pohledu na charakter české společnosti (...) přispět k celistvějšímu a komplexnějšímu náhledu na poválečné dějiny jako celek“ (s. 390). Jestliže zahraničním pracím někdy vyčítám, že se pouštějí do zobecnění, ke kterým nemají dostatek dokumentace, zde je tomu naopak: autorka shromáždila takové množství dokumentace, že to přímo volá po širších zobecněních. A nemuselo to být nutně přidáváním ještě dalších stránek do už tak obsáhlé práce. Ta se mohla docela dobře obejít bez kapitoly o obrazech socialistické ženy, která se jednak k tématu výzkumu vztahuje jen volně a jednak tím, že vyžaduje velice interdisciplinární analýzu, zůstává nutně na povrchu problému. Podobně i kapitolu o vývoji ženského hnutí do roku 1945 bylo možno zredukovat na nejn nutnější kontext a nebylo třeba provádět tak obsáhlou syntézu dosud publikovaných prací, doplněnou ještě i o vlastní výzkum. Opět jde totiž o aspekty, které nejsou úplně součástí vytyčeného tématu.

Pokud jde o samotné téma, autorka vysvětluje obtíže s používáním termínu „ženské hnutí“ zvláště v poúnorovém období. Možná by tedy bylo bývalo vhodnější téma vymezit ne jako historii *ženského hnutí*, nýbrž historii *organizací žen*. Pod historií „ženského hnutí“ by kromě studia vlastních organizací a jejich vztahu ke státní moci patřilo i podrobné studium aktivistických forem zmíněných organizací, jejich médií či vydávaných oficiálních dokumentů, a také studium perspektiv členstva těchto organizací. Z hlediska časového vymezení tématu je pak pochopitelné, že vzhledem k už tak velkému rozsahu archivních materiálů bylo praktické skončit rokem 1955, ačkoli z hlediska organizačního vývoje ženských organizací by dávalo větší smysl skončit až v roce 1967, kdy došlo k další změně struktury ženských organizací, k obnově Československého svazu žen.

Formálně je práce napsaná korektně, i když by jí prospěl živější vypravěčský jazyk. Autorka se ho však patrně vystříhala záměrně, neboť zvláště v českém prostředí se někdy čtivost vědeckého textu považuje za odborný nedostatek. Přece jen se ale i při této obezřetnosti nebylo třeba s takovou častostí zaštiťovat výrazem „podle mého názoru“ či podobnými. Opět jde o takovou domácí „libůstku“, která je třeba v angloamerickém odborném textu přijatelná jen výjimečně pro důraz: čtenářstvo totiž ví, že všechno, co v práci čte, jsou autorčiny vlastní názory, pokud neřekne jinak, ale že zároveň musí být jasné, že tyto vychází z důkazového materiálu a logiky argumentace.

Konečně má poslední výtka se týká bibliografie odborných zdrojů („Výběrová literatura“, s. 394), která je úctyhodná a je z ní vidět, že se autorka vzdělala co do šíře i hloubky. Na řadu titulů v bibliografii zmíněných však autorka v textu neodkazuje. Jestliže, jak je zřejmé, tyto práce pomohly autorce tříbit argument a metodologii, pak to mělo být v textu náležitým způsobem zdokumentováno; texty, jež citovány nejsou, neměly být do bibliografie zařazeny.

Výše uvedenou kritiku je ale třeba brát jako kritiku práce, která svým významem přesahuje zájem jen českého či jen historického odborného publika, a tudíž na ni tato recenzentka klade tomu úměrné nároky. Jde o hodnotnou práci, která bude dlouho sloužit jako zdrojová práce pro řadu výzkumů v různých humanitních a společenskovedních disciplínách a samozřejmě bude nezbytná pro vysokoškolské kurzy genderových studií a současné historie. Poznatky v ní shromážděné by pak našly široké publikum specializující se na historii střední a východní Evropy v zahraničí. K tomu by ale bylo potřeba text přepsat, nejlépe anglicky, a zdůraznit v něm linii příběhu, aby byl výrazněji nejen dokumentačně-analytický, ale i analyticko-argumentační.

Libora Oates-Indruchová